

प्रदीप गुरुङका कथाहरूमा अन्तर्जातीय समाज र संस्कृतिको चित्रण

- डा राजीव विश्वकर्मा

परिमल मित्र स्मृति महाविद्यालय, मालबजार

सार - प्रदीप गुरुङका कृतिहरूमा अन्तर्जातीय समाज र सांस्कृतिक विषयको झर्ने प्रस्तुति पाइन्छ। गाउँले र सहरिया जनजीवन तथा त्यहाँको वातावरण, विभिन्न जात-जाति र वर्गमाझ अन्तर्सम्बन्ध, तिनको कथ्य भाषा, लोकविश्वास, साइनो-सम्बन्ध, भेषभूषा, खानपान, वैवाहिक संस्कार, मृत्यु संस्कार तथा धार्मिक आस्था आदिका कारणले गुरुङका कथाहरू सांस्कृतिक सचेतताका सम्पुटक बनेका छन्। सम्बन्धित विषयहरूलाई लिएर अध्ययन गर्नु प्रस्तुत प्रबन्धको उद्देश्य रहेको छ।

बीज शब्द - समाज र संस्कृति, गाउँले र सहर जनजीवन, लोक संस्कृति, अन्तर्जातीय संस्कृति।

१ समाज र संस्कृतिको अवधारणा

‘समाज’ शब्दले एउटै रहनसहन, व्यवस्था, धर्म आदि अँगालेर एकै स्थानमा बसोबास गर्ने मानिसहरूको समूहलाई बुझाएको छ। अथवा कुनै विशेष उद्देश्य वा रुचि लिएर सङ्गठित भएको जमातलाई समाज भनिएको छ (पराजुली, वि सं २०६७, पृ-१२३४)। त्यसरी नै ‘संस्कृति’ शब्दलाई कुनै देश वा जातिको कला, साहित्य, सङ्गीत, आचार व्यवहार, बौद्धिकता आदि वा त्यसलाई मौलिक पहिचान दिन सक्ने विशेषता आदिको अर्थमा अर्थ्याइएको छ। समाज र लोक शब्द समानार्थी रूपमा प्रयोग भएको पाइन्छ (अधिकारी, वि सं २०६१, पृ-९५५)। अङ्ग्रेजी भाषामा लोक शब्दको समानार्थी फोक शब्द प्रचलित छ। हिन्दीमा फोकको पर्याय ग्राम, जन तथा लोक शब्द प्रयोग भएको पाइन्छ। यस दृष्टिबाट लोक शब्दले गाउँ र सहर मात्र नबुझाएर सम्पूर्ण मानव समाजलाई इङ्गित गर्दछ। तसर्थ लोक भन्नाले गाउँ र सहर सबैतिर बसोबास गर्ने जन समुदाय बुझिन्छ। यस कारण लोक अर्थात् मानिसहरूको सामूहिक बानी बेहोरा र व्यवहारहरूको ढङ्गबाट संस्कृतिको निर्माण हुन्छ। समाज निर्माणमा धेरै मानिसहरूको समूह एकाअर्कामा भावानात्मक सम्बन्ध स्थापित गरेर एउटा सीमित क्षेत्रभित्र बसोबास गरेका हुन्छन्। यिनीहरूबिच रीतिरिवाज, व्यवहार, चरित्र, इच्छा, भावना आदिको सामाजिक विरासत रहेको हुन्छ। त्यसरी नै संस्कृति मानवीय समाजद्वारा प्रतिबिम्बित हुने आचार विचार, रहनसहन, कला कौशल, बौद्धिक विकास आदिको परिष्कृत रूप हो। कुनै पनि राष्ट्र, समाज र जातिको परम्परागत धारणाका रूपमा विकसित हुँदै आएको भौतिक-आध्यात्मिक अभिव्यक्तिहरूको समष्टि रूप हो संस्कृति। संस्कृति एकजना वा दुईजना व्यक्तिहरूको अधिकारको क्षेत्र होइन। यसको निर्माणमा समाजका सम्पूर्ण समूहका व्यवहारहरू झल्कन्छन्। संस्कृति शब्दमा उपसर्गका रूपमा लोक शब्द जोडिएर लोक संस्कृति शब्द निर्माण हुन्छ। समालोचक निनु चापागाउँले सम्पूर्ण समूहका व्यवहारहरूबाट नै संस्कृतिको निर्माण हुन्छ। संस्कृतिमा प्रथा, परम्परा, धर्म, कानून, लोकाचार, कला, साहित्य, भाषा आदि सामाजिक गुणहरू समावेश रहेको मानेका छन् (सिन्हा, इ सं २००७, पृ-१९)।

अतः समाजमा बसोबास गर्ने मानिसहरूको संस्कार सम्पन्न जीवनद्वारा नै सांस्कृतिक धर्मको पालन भएको मानिन्छ। समाज अर्थात् लोकाचारबिना संस्कृति झल्कँदैन। यसका निम्ति कुनै पनि देश, जाति वा समाजको चिन्तन-

मनन, आचार-विचार, रहन-सहन, बोली-भाषा, वेशभूषा, कला आदिको उपयोगिता रहेको हुन्छ। यसै कारण संस्कृतिलाई कुनै पनि देश, जाति वा समाजको आत्मा मानिन्छ।

२ प्रदीप गुरुङका कथाहरूमा पाइने अन्तर्जातीय समाज र संस्कृतिको विश्लेषण

प्रदीप गुरुङका हालसम्म प्रकाशित कृतिहरूमध्ये असुरक्षित (इ सं १९८०), यस्तै अनि यस्तै (इ सं २००१), बिरिमफूल (इ सं २००७), वैरी माया (इ सं २०१६), एक सन्तु सपना (इ सं २०२३) कथा सङ्ग्रहहरू अनि एउटा सूत्र उपन्यास पोस्टर र लात (इ सं २०१०) हुन्। स्थानीय वा क्षेत्रगत दृश्य वातावरण, मानवीय समाज, परम्परा, संस्कृति, रीतिरिवाज आदिको विवरण तथा जीवन्त चित्रण गर्नु उनको शिल्प शैलीगत विशेषता हो। सामाजिक सांस्कृतिक अध्ययन अन्तर्गत गाउँ, सहर, जाति, वर्ग, विवाह, भाषा-बोली आदि मानवीय समाजलाई सङ्गठित गर्ने सांस्कृतिक परिवेशलाई चित्रण गरिएको छ। यसै विशेषताका आधारमा प्रदीप गुरुङका इ सं २०२३ सम्म प्रकाशित भएका कथाहरूबारे समीक्षा गर्नु प्रस्तुत शोधपत्रको उद्देश्य रहेको छ।

२.१ गाउँले लोकजीवन

गाउँका मानिसहरूको चालचलन, गतिविधि, आस्था, विश्वास, समस्या र जीवन-सङ्घर्षमा सांस्कृतिक मूल्य अक्षुण्ण रहेको हुन्छ। नेपाली समाजमा हराउँदै गएका लोकसंस्कृति, लोकविश्वास र लोकतत्त्वहरू गाउँले संरक्षण गरेको पाइन्छ। गाउँले परिवेशमा आधारित गुरुङका कथाहरूमा रोजीरोटीका खोजीमा आफ्नो थातथलो छोडेर नयाँ ठाउँमा बसोबास गर्न आइपुगेका खटिखानेहरूको जीवन सङ्घर्षलाई विषय बनाइएका छन्। कोही टिस्टाको गढतिर ढुङ्गा बोक्ने काम गरेर, कोही पैहो गएका पहाडी ठाउँतिर सडक मर्मत गर्ने काम गरेर, कोही सहरमा भारी बोकेर तथा कोही साना-साना पसल थापेर जीविका निर्वाह गर्छन्। ‘शहर पसेकी कान्छी’, ‘टिस्टाको गढ्तीर’, ‘मिल्ने मन’, ‘स्यान्ट्रो, सेलरोटी र ढुङ्ग्रो’, ‘असार महिनामा’, ‘दिशाहीन दिशा’ आदि कथाहरू यसै ढाँचाका छन्। विभिन्न ठाउँबाट एकला एकलै हिँडेका पात्रहरू नयाँ ठाउँमा आएर हुल बनाएर बसेका छन्। आफ्ना आफ्ना आचार-विचार, बोली-व्यवहार, रीतिरिवाज र संस्कारलाई सकारेका छन्। ‘टिस्टाको गढ्तीर’ कथामा गाउँमा घट्ने साना-साना समस्या, दुर्घटना तथा आपद्-विपद् सामना गर्न गाउँका मानिसहरू अघि आएका देखिन्छन्। मानिसहरूमा आफ्ना गाउँ र समाजप्रति अग्नोर आस्था रहेको कुरो ‘गाउँ फर्केकी कान्छी’ कथामा पाइन्छ। ‘गाउँ भनेको मुटु नै र’छ। मुटु भनेको प्राण हो। फोहोर भए पनि गरीब भए पनि आमा नै प्रिय लाग्छ (गुरुङ, इ सं २०१६, पृ-१२९)।” यस भावोद्गारमा लेकजीवनको आत्मा उद्घाटन हुन पुगेको छ।

‘गाउँको अँगालो’ कथामा गाउँले साइनो सम्बन्ध हाडमासुजस्तो मिलेको; दुःखसुखमा एकाअर्काप्रति हार्दिकता रहेको; मराउ पराउ होस् अथवा बिहे बटुल, खेताला, पर्म, ऐँचो पैँचो, साह्रो गाह्रो सबैमा एकाअर्काप्रति उदार भावना राख्ने संस्कार स्थापित छ। ‘घरपैँचो’ कथामा मजुरधनले गाउँका आफन्तलाई आफ्नो नयाँ घरपैँचो खान निम्याएका छन्।

‘स्यान्ट्रो, सेलरोटी र ढुङ्ग्रो’ कथामा घरमा आउने पाहुनाको सत्कार गर्ने नेपाली जातिको शिष्ट संस्कार देख्न पाइन्छ। यस कथामा पहाड घुम्न आएका अनेपाली पर्यटकहरूलाई प्राकृतिक प्रकोपले विपद्मा परेको समय मजदुर परिवारले अतिथिका रूपमा सत्कार गरेका छन्। यो गाउँले संस्कारको प्रतिफल हो। यस कथामा जातीय चाड तिहारको परिवेश मूर्त रूपमा चित्रित भएको छ। बङ्गाली पर्यटकहरू जाँडले मातेर जानी नजानी नेपाली गीत गाएको; कान्छाको परिवारले बङ्गाली पर्यटकहरूसित नेपाली र हिन्दी भाषा मिसाउँदै वार्तालाप गरेकाले नेपाली जातिको सरल चरित्र उद्घाटन हुन्छ। ‘टिस्टाको गढ्तीर’ कथामा खटिखानेहरू बेलुकी भएपछि भेला भएर बाघचाल

र कौडी खेलेको देखिन्छ। बुढापाका, तरुणी-तन्देरीहरू भेला भएर मादल, मुरली, मुर्चुङ्गा बजाउँदै, थपडी र सुसेली मादै, कम्मर मर्काई मर्काई नाच्छन्।

‘असार महिनामा’ कथामा आफ्नो गाउँघर छोडेर धन कमाउन भनी परदेशिएका खटिखानेहरू आफ्नो परिवारको सम्झनामा रोएको दृश्यहरू पनि देख्न पाइन्छ। कटुवाल कान्छाले ‘पानी पच्यो रुझाउने, एकलो यो मेरो मन, कसरी बुझाउने’ जस्ता गीत गाउँदा सबै भरियाहरू रोएका छन्। गाउँले समाजमा एकाअर्कालाई बोलाउने झर्ने शैली प्रयोग गरिएको पाइन्छ। च्याडबा, आसेड, कान्छी, माइचाड आमा, ठुले खड्का, ठुली छुना, सानी बडी, झ्याँकू बाजे, चरीकोटे बडी, मादले मामा, छेत्री बाबु, छिरिङ कान्छा, गोलसिमल काइँली, साहिँली बडी, माइली फुपू, डम्बरे माइला, माइला घिसिङ, भद्रे माइला, कटुवाल कान्छा जस्ता घरेलु नामको प्रयोग-प्रचलनले पनि लोक संस्कृतिको परम्परा बोकेको छ।

गुरुङका कथाहरूमा लोक आस्थाका विषयहरू देख्न पाइन्छन्। राती लाटकोसेरो कराउँदा, फ्याउरो कराउँदा अपशकुन मानिएको छ। ‘लाजुम रानी, सुनाखरी र डलिमगढी’ कथामा याङ्जीले आफ्नो प्रेमी नाकूका निम्ति फिरङ्गीहरूसित लड्न देवीले बास गर्ने पाँच पोखरीलाई सम्झेर शक्ति मागेकी छ। ‘दिशाहीन दिशा’ कथामा डम्बरको बुबाले गर्जमानको लोककथा सुनाउँछ। ‘टिस्टाको गढ्तीर’ कथामा मैतेले मनमतिसित विवाह हुने कि नहुने कुराको सम्बन्ध मकैको घोगाका दानाहरू जोडी कि बिजोडी भन्ने तर्कसित दाँजेको छ।

गुरुङका धेरैजसो कथामा सपनाको प्रसङ्ग आएको देखिन्छ। सूत्र उपन्यास पोस्टर र लातमा ‘ऊ’ पात्र आफ्ना व्यावहारिक जीवनमा विभिन्न समस्याहरूले ग्रसित रहेको कारण असन्तुष्टि व्यक्त गर्न बारम्बार सपना लोकमा पुग्छ। सपनामा ‘ऊ’ पात्रले बुद्ध भगवान् देख्छ, हिमाल रोएको देख्छ, आफ्नो मृत्यु भएको देख्छ, भूतपूर्व प्रेमिकासित रमाइलो समय बिताएको र कर्णेलको घोडा उत्तेजित भएको देख्छ। ‘टिस्टाको गढ्तीर’ कथामा मनमतिले मंगसीर महिना लागेर पञ्चले तोके अनुसार मैतेसित उसको विवाह हुन लागेको सपना देख्छे। ‘शायद यस्तो पनि एउटा कथा’का पात्रले सपनामा उसको भाइ अस्पतालबाट जाती भएर घर फर्केको देख्छे। अतः मानिसको जीवनमा घट्न सक्ने सम्भावित अथवा असम्भावित घटनाहरूको वैचारिक पक्ष सपनाका माध्यमद्वारा व्यक्त हुन्छ भन्ने लोकविश्वास गुरुङका उपर्युक्त कथाहरूले व्यक्त गरेका छन्। ‘आमा र छोरो’ कथामा लोककथाको वासना पाइन्छ। सपनामा यमदूतले तेरो साटो आमालाई लगेर कुलको संस्कार जोगाउँछु भन्नु, आमाको रहस्यमय मृत्यु हुनु, छोराको सपनामा काल्पनिक संसारको दृश्य आउनु, आमाको मुटु लिएर इच्छाको खोला पार गर्नु जस्ता अतियथार्थ दृश्य र घटनाहरूले यस कथालाई लोककथाको बान्की दिएर तिलस्मी संसारका नजिक पुर्‍याएको छ।

प्रदीप गुरुङका पात्रहरूले आपत् विपत् परेको समय ईश्वरलाई प्रार्थना गर्छन्। कथाका पात्रहरू विभिन्न धर्मका अनुयायी रहेका कारण कथामा चित्रित धर्मसम्बन्धी आस्था र विश्वासहरू पनि सम्बन्धित धर्म अनुरूप रहेका छन्। ‘स्यान्ट्रो, सेलरोटी र ढुङ्ग्रो’ कथामा ईसाई धर्ममा चाडका रूपमा मनाइने क्यारोलको प्रसङ्ग आएको देखिन्छ भने ‘आभासा’ कथामा प्रभु यीशु मसिहलाई प्रार्थना गर्दा अन्त्यमा ‘आमेन’ भनिने धार्मिक भावना व्यक्त भएको देखिन्छ। ‘एउटा कुण्ठित दिन’ कथामा ला छिरिङले बुद्धको मूर्तिअघि भैरुडपातीको धुप बालेर माला जप्दै ‘ऊँ मणि पद्मे हुँ’ भनी ध्यान गरेका छन्। ‘दिशाहीन दिशा’ कथामा डोमाको घरमै बुद्धको ठुलो गुम्बा निर्मित छ। डोमा गुम्बामा बिहान, बेलुकी बत्ती बाल्छे र मूर्तिसामु एकसय आठपल्ट ढोगेर आफ्नो प्रेमी डम्बरको गाथमा कुशलता पुगोस् भनी प्रार्थना गर्छे। डम्बरले पनि आफ्नै आस्थाका देवतालाई सम्झेर डोमाको कुशलता र आफ्नो प्रेमको बन्धन नटुटोस् भनी ढोग गर्छ। ‘बूढो र गाउड’ कथामा बुढाको कोठाको भित्तामा स्वर्गीय पत्नीको फोटो र छेउमा काठले बनाइएको पूजाथानमा सानो मूर्ति, केही ओइलिएका फुलहरू र धुपदानी राखिएको देखिन्छ। बुढा बिहान उठेर सकी नसकी

पूजा गर्छन्। आफ्नो मृत्युपछि यही कोठामा सानो मन्दिर बनियोस् भन्ने उनको इच्छा छ। यस दृश्यले बुढाको ईश्वरप्रति रहेको भक्तिभाव दर्शाउँछ।

विवाह संस्कारका प्रसङ्गहरूमा ‘मूक माया’ कथामा सरिता पोइल जाँदा सामाजिक नियम अनुसार केटा पक्षले चोरको सोर बुझाउने; केटीका परिवारले फुल अछेता छर्केर ल्याएको सगुनलाई स्वीकार गर्ने; विवाहमा निम्तारुहरूको घुइँचो; मण्डपमा बेहुला बेहुलीलाई चामलको टीका लगाई आशिष दिने प्रचलन; बाजागाजाका रमाइला धुनहरू; भतेरमा सघाउने गाउँलेहरू; जन्ती पक्षबाट नाचगान तथा कन्यादान, छोरी अन्भाउँदा परिवारको रोदन, बेहुलीलाई पुन्याउन जाने माइतीहरू, बिहे भएको तीन दिनमा दुलान फर्काउन आउने नियम आदि नेपाली लोकजीवनमा चलेका पारम्परिक विधि विधानको चित्रण गरिएको छ। नेपाली संस्कृतिमा मङ्गसिर महिनालाई विवाहको शुभ साइत मानिने परम्परा रहेको हुनाले ‘टिस्टाको गढ्तीर’ कथामा मैतेले मनमतिलाई मङ्गसिर महिनामा विवाह गर्ने कुराको प्रसङ्ग कथामा पाँचपल्ट दोहोरिएको छ। यस कथामा मङ्गसिर महिनालाई वैवाहिक जोडीका निम्ति शुभ साइत मानिने परम्परा दर्साइएको छ।

मृत्यु संस्कार ‘आमा मेरी आमा’ कथामा आमाको पिण्ड टिस्टामा बगाइएको, परालको ओछ्यानमा तेह्र दिन कोरामा बसेर छोराको पथपरहेज गरेको, मरौ घरमा रँग्न र सघाउपघाउ गर्न आउने छरछिमेकीहरूको उपस्थिति आदिको चित्रणले यस संस्कारलाई बोकेको छ। ‘महरू’ कथामा कसैको मृत्यु हुँदा चामलसित पैसा फ्याँक्ने र शवलाई खदा र मालाद्वारा सजाएर घाट पुन्याउने चलनको उल्लेख भएको छ। ‘अवमूल्यन’ कथामा पनि यस्तै प्रसङ्ग आएको छ।

२.२ नागर लोकजीवन

यस सन्दर्भमा गुरुङका कथाहरू सामाजिक धरातलमा उभिएर नागर लोकजीवन तथा लोकसंस्कार सम्बन्धी चित्रण गर्न समेत सक्षम छन्। ‘एउटा कुण्ठित दिन’ कथाले सहरमा बसोबास गर्ने नेपाली समाज र नेपालीइतर समाजमाझ रहेको अन्तर्सम्बन्ध देखाएको छ। सहरमा ला छिरिडको ठुलो बिल्डिङ छ। अर्कातिर सडकमा रक्सी खाएका युवा-युवतीहरू गाडीको छप्परमा बसेर कराउँदै पिकनिक गएका दृश्यहरू देखिन्छन्। पल्टनियाकी स्वास्नी आधा दिन सुरु भइसक्दासम्म उठेकी हुँदिन। मोटर स्ट्यान्डमा ड्राइभर, खलासी र दलालहरू चिया र चुरोट खाँदै उताउला गफहरू हाँकिरहेको देखिन्छ। हतारिएका यात्रीहरूको ओहोरदोहोर र ‘मर्निङवाक’बाट फर्किएका युवा-युवती र बुढापाकाहरू बाटाघाटामा दोहोरीलत्ता देखिन्छन्। बेनर्जी बाबुको घरमा नानीहरू पढाइ, लेखाइमा तल्लीन छन्। ड्राइभर छोराको भाडाको घरमा बुहारीले बिस्कुट खुवाउँदै गरेका साना साना नानीहरूलाई ‘गुडमर्निङ’ भन्न सिकाउँछे। ‘विसङ्गति : एउटा क्रमको’ कथामा प्रेमाको जन्मदिन मनाउन तयारी गरिएको तामझामले सहरी सम्पन्नतातिर सङ्केत गर्छ। सहरमा कार्यालयहरूतिर विभिन्न ओहोदामा काम गर्ने बडा बाबु, छेत्री बाबु, बी बी बाबु, बिनीको पति, वृद्धाको ब्याङ्क म्यानेजर छोरो, बुढाको ठेकेदार छोरो आदि पात्रहरूको चरित्र र स्वभावले सहरको अस्तव्यवस्तता स्पष्ट हुन्छ।

२.३ अन्तर्जातीय संस्कृति

गुरुङका कथाहरू दार्जिलिङ पार्वत्य क्षेत्र र तराइ-डुवर्समा केन्द्रित रहेको हुनाले त्यहाँका मिश्रित जाति जनजाति, विविध वर्गीय समुदायमाझको अन्तर्सम्बन्ध र संस्कृति सम्बन्धी चित्रण गर्न कथाकार गुरुङ खप्पिस छन्। अन्तर्जातीय समाज र संस्कृतिको मिश्रित चित्रणले उनका कथाहरू तराई-डुवर्सेली लोकजीवनको धुकधुकी साबित भएका छन्। ‘घाम र जून नै भइयो छुना’ कथामा मिश्रित संस्कृतिको प्रभावस्वरूप ठुली छुनाको दोकानमा सुँगुरको मासु, रक्सी, जाँड, भुटेको कर्चिमर्ची बेचिन्छ; चरिकोटे बडीको छाप्रोमा चिया, चिउरा र अचार बेचबिखन हुन्छ (‘टिस्टाको गढ्तीर’); ला छिरिडको दोकानमा मोमो, चाउमिन, भात, मासु र रक्सी बेचिन्छ; रामलखन मोचीको जुत्ता सिलाउने

दोकान छ ('एउटा कुण्ठित दिन'); किस्ने कान्छाको बोइलर कुखुराको मासु बेच्ने दोकान छ ('भ्रमित'); नेपालको गाउँ विकास समिति (गाबिस) कार्यालय अघि एकजना वृद्धाले रक्सी र चानाको चट्नी बेच्ने गर्छिन् ('सम-कथा'); भट्टी पसलमा एउटी आइमाईले रक्सी, माछा, चिउरा र कर्चिमर्ची बेचेर जीवन धान्ने गरेकी छन् ('यथास्थिति')। कतिपय कथाहरूमा नेपालीइतर जाति र तिनीहरूका भाषा संस्कृतिको उल्लेख पनि पाइन्छ। 'भ्रमित', 'स्यान्ट्रो, सेलरोटी र ढुङ्ग्रो', 'सिन्दुर र खुकुरी', 'लावारिश उपहार', 'बिरिमफूल' आदि यसै कित्ताका कथाहरू हुन्। 'बिरिमफूल' कथाको सोमरा आदिवासी पात्र हो। उसको रहनसहन, बोली भाषा, व्यवहार तथा रूपवर्ण आदिको वर्णनमा आदिवासी समाज र संस्कृति झल्कन्छ। स्वाँठ कालो र साँढजस्तो उसको बलियो शरीर छ। उसको पहिरनमा हापेन र प्लास्टिकको जुता देखिन्छ। जाँड, रक्सी र मासु असाध्यै खान्छ। आदिवासीहरूको संस्कारमा मान्छेको नाम जन्मिएको बार अनुसार राखिने चलन छ। यस कथामा पनि सोमबार जन्मिएको हुनाले उसको नाम सोमरा र बुधबार जन्मिएको उसको बाबुको नाम बुधुवा राखिएको छ। 'सिन्दुर र खुकुरी' कथामा माइचाड आमाकी छिमेकी आदिवासी चम्पाको बोलीमा आदिवासी भाषाका शब्दहरू प्रयुक्त छन्। आकाशबाट पानी पर्दा 'छेगल कुदल पानी आउँदैछ' भन्छे। लाटो मान्दुसित बोल्दा 'अण्डा कितना ठू खाले, आदमी नि देखिस्'?, काठी आनेक जा' जस्ता सादरी भाषाको प्रयोग गरेकी छ।

'लावारिश उपहार' कथामा मंगतराम र मुनरी बातचित गर्दा भोजपुरी भाषा प्रयोग गरेका छन् उदाहरणार्थ "बात नीमन से सुनी। उहवाँ एगो जडी बुटीवाला दूकान लगैले बा। उहाँ बौद्धजी कहत रहलन कि एक हजार रुपियाँ के दबौया खैला से जल्दी बच्चा हो सकेला (गुरुङ, इ सं २०१६, पृ-१३६)।" 'भ्रमित' कथाको लालु हजाम, 'बूढो र गाउड' कथाको भुजियावाला बुढो, 'लाशजस्तो इच्छा' कथाको डुमडुमका माध्यमबाट उनीहरूको जातीय चरित्र, पेसा, आर्थिक स्थिति र मानसिक स्तर स्पष्ट पारेका छन्। 'विचलित' कथाको जेम्स साङ्मा र 'अनास्थाका पलहरू' कथामा गारो जातकी केटी एलीका माध्यमबाट पूर्वोत्तर भारतका सांस्कृतिक झलकहरू पाइन्छन्। तिनमा गुवाहाटी, शिलाङ, कोहिमा आदि पूर्वाञ्चल क्षेत्रका मानिसहरूको प्रकृति, संस्कृति र आचार स्पर्श गर्न खोजिएको छ। 'शहर पसेकी कान्छी' कथामा थारू समाज र संस्कार, संस्कृति र आचार- विचारहरू उल्लेख भएको छ। कान्छीको थारू केटीहरूसित घनिष्ठ सम्बन्ध र आत्मीयता रहेको देखिन्छ। कान्छी जुनेली रातमा थारू, थारूनीहरूसित जातीय नृत्य धुम्रा नाच्छे। 'वकरी के जाँड भेले, कर दिये घुराहम ठेलल् ठेल गाडी, वकरी चल गेले वेलवारी'-जस्ता कान्छीले गाएको थारू गीत र अन्य आत्मीय प्रसङ्गहरूले अन्तर्जातीय समाज र संस्कृतिको सुमधुर सम्बन्ध रहेको स्पष्ट हुन्छ। गुरुङका कथामा हिन्दु धर्मका (फूलमाया, निशी दिदी, वृद्ध र वृद्धा, बूढा, माइचाड आमा, मजदूर कान्छा, बलबहादुर, मैते,), इसाई धर्मका (राजन, शैली, आभासा, चोर पात्र), बौद्ध धर्मका (नेपछिरिङ लेप्चा, ला छिरिङ, डोमा, डोगेन, याकदेन, याङ्जी) तथा असमी जातिका (एली, जेम्स साङ्मा), थारू जातिका (कान्छीका साथीहरू), भोटे जातिका (लाजुम रानी, याङ्जी, डोगेन, ला छिरिङ), आदिवासी (सोमरा, बुधुवा, चम्पा सवर), मधेसी वा बिहारी जातिका (डुमडुम, मंगतराम, मुनरी), बङ्गाली जातिका (बेनर्जी बाबु, काउन्टरको मान्छे, चन्दना मजुमदार)-जस्ता विविध धर्म र जातिलाई प्रतिनिधित्व गर्ने पात्र प्रयोगद्वारा प्रदीप गुरुङका कथाहरूमा अन्तर्जातीय संस्कृतिको स्वच्छ र फराकिलो चउर निर्माण भएको देखिन्छ।

३ उपसंहार

समाजमा एकाधिक मानव समूह एकाअर्कामा भावनात्मक सम्बन्धद्वारा सम्बन्धित रहन्छन्। तिनीहरूमाझ विविध रितिरिवाज, व्यवहार, चरित्र, इच्छा, भावना आदिको सामाजिक संयोग रहेका हुन्छन्। यस्ता सामाजिक सद्भावना उद्घाटन गर्नु गुरुङका कथाहरू सफल छन्। उनका कथाहरूमा नेपाली समाज र संस्कृतिको चित्रण र वर्णन मात्र होइन दार्जिलिङ, तराई-डुवर्स र पूर्वाञ्चल क्षेत्रमा बसोबास गर्ने नेपाली भाषी जनजीवन तथा त्यहाँका परिवेश, लोक

विश्वास, लोककला, लोकरीति, लोकव्यवहार, लोकभाषा तथा विभिन्न जात-जाति र वर्गमाझ रहेका अन्तर्सम्बन्ध आदिको चित्रणले उनका कथाहरू अन्तर्जातीय समाज र संस्कृतिको झर्ने प्रस्तुति भएका छन्। आदिवासी, बङ्गाली, मधेसी, थारू, असमी, भोटे आदि जातिका पात्र, भाषा, संस्कृति तथा विभिन्न धर्मावलम्बी पात्रहरूको मिश्रणले उनका कथाहरूमा सफल छन्। अतः जातिगत र सांस्कृतिक सम्मिश्रणको आकर्षक स्वरूप गुरुङका कथाहरूको मेरुदण्ड हो।

सन्दर्भ

- १ अर्याल कृष्णराज, वि सं २०६२, **नेपाली संस्कृति सङ्क्षिप्त झलक**, दोस्रो संस्करण, काठमाडौँ, रत्न पुस्तक भण्डार
- २ पन्थी देवी, वि सं २०६१, **भारतीय नेपाली साहित्य र संस्कृतिको झलक**, काठमाडौँ, आँखा स्वयम्सेवी प्रकाशन सङ्घ
- ३ चामलिङ पवन (सम्पा), इ सं १९९९, **निर्माण संस्कृति विशेषाङ्क**, वर्ष १९/ अङ्क ३४, सिक्किम, निर्माण प्रकाशन
- ४ बराल ऋषिराज, वि सं २०६४, **साहित्य र समाज**, ललितपुर, साझा प्रकाशन
- ५ प्रधान सुचन, इ सं २०१६, **नेपाली चाडपर्वहरूको सांस्कृतिक अध्ययन**, दार्जिलिङ, बिजयता प्रधानको नेसाप्रस
- ६ पराजुली कृष्णप्रसाद (सम्पा), सातौँ संस्करण वि सं २०६७, **नेपाली बृहत शब्दकोश**, काठमाडौँ, नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान
- ७ अधिकारी हेमङ्गराज (सम्पा), इ सं २०६१, **प्रयोगात्मक नेपाली शब्दकोश**, काठमाडौँ, विद्यार्थी प्रकाशन प्रा लि
- ८ सिन्हा हिम्मतसिंह, इ सं २००७, 'संस्कृतिका लक्षण तथा विशेषताहरू', निनु चापागाईँ (सम्पा), **समाज र संस्कृति**, काठमाडौँ, विवेक सिर्जनशील प्रकाशन प्रा लि
- ९ गुरुङ प्रदीप, इ सं २०१६, **वैरी माया**, गोरुबथान, नव युग नेपाली पुस्तक मन्दिर